

เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือก ทางรอดฝ่าวิกฤตโควิด-19

Sufficiency Economy: An Alternative Survival Strategy for the COVID-19 Pandemic

ดาว ชุ่มตะขบ

Dao Chumtakhob

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

E-mail : Daochum@hotmail.com

Date Received : 7 August 2020 Date Revised : 28 August 2020

Date Accepted : 28 September 2020 Date Accepted online : 28 September 2020

บทคัดย่อ

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 (COVID-19) เริ่มต้นจากจีนเมื่อปลายปีพ.ศ. 2562 และแพร่เข้าสู่ประเทศไทยต้นปีพ.ศ. 2563 นอกจากจะทำให้มีคนติดเชื้อและเสียชีวิตเป็นจำนวนมากแล้ว ผลของการประกาศปิดประเทศ (Lock Down) และการปิดตัวของสถานประกอบการหลาย ๆ แห่งเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ยังสร้างผลกระทบอย่างมากต่อภาวะเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงทางอาหารไปทั่วโลก เศรษฐกิจโลกตกต่ำมากที่สุดเป็นประวัติการณ์มีการคาดการณ์ว่าจะหดตัวถึง -6 ถึง -7.6% จะมีผู้คนกว่า 265 ล้านคนที่เสี่ยงอดอยาก สำหรับประเทศไทยมีการคาดการณ์ว่าเศรษฐกิจไทยปีพ.ศ. 2563 จะชะลอตัวลดลงอย่างมากเช่นเดียวกัน โดยสถาบันต่าง ๆ ได้ประเมินว่าปีพ.ศ. 2563 เศรษฐกิจไทยจะติดลบไม่น้อยกว่า -3 ถึง -10.3% โดยเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 มีผู้ว่างงานกว่า 6 แสนคน ก่อให้เกิดอุบัติเหตุการฉ้อโกง ความไม่มั่นคงทางแรงงานและทางสังคม ผู้คนเกิดอาการหวาดระแวง เกิดการเหยียดเชื้อชาติถึงขั้นขับไล่และทำร้ายร่างกาย เกิดการกักตุนอาหารและสินค้าอุปโภคบริโภค มาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลออกมาช่วยเหลือ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนให้ประชาชนได้ในระดับหนึ่ง แต่ในระยะยาวนั้นรัฐบาลไม่สามารถนำเงินภาษีของประชาชนมาแจกจ่ายให้ได้ตลอดชีวิต การพึ่งพาตัวเองจึงเป็นสิ่งจำเป็น ประชาชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีการใช้ชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ประหยัด อดออม และหันกลับมาดำรงชีวิตอย่างพอมีพอกิน ดังพระราชดำริว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ที่ว่า "...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์

ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” การหันกลับมามองสิ่งที่ไทยมีดีอยู่แล้ว และนำมาปรับใช้อย่างจริงจัง น่าจะเป็นอีกหนึ่งทางเลือก ทางรอดของไทยในการฝ่าวิกฤตโควิด-19 ครั้งนี้ไปได้

คำสำคัญ : เศรษฐกิจพอเพียง โควิด-19

Abstract

The Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic, first identified in December 2019 in Wuhan, China, was confirmed to have reached Thailand on 13 January 2020. As of September 2020, there have been 3,523 confirmed cases and 59 deaths in the Kingdom resulting from the pandemic. Commercial international flights suspended worldwide and lockdown measures implemented had heavy economic, social, and food security condition impacts, with an estimated world economic decline from 6 to 7.6%, with over 265 million people at risk of famine. Thailand's economy is expected to shrink as well in 2020 by from 3 to 10.3%. As of April 2020, over 600,000 unemployment workers have added to labor and social instability. Isolated incidents of racism, xenophobia, and hoarding food and consumer products have occurred. Government measures can alleviate some of the immediate problems, but cannot continue indefinitely, so a solution involving self-reliance is essential. Thai people must adapt their lifestyles to suit the economic and social conditions by reducing unnecessary costs, economizing, and returning to a sufficiency economy approach as advocated by His Majesty the Late King Bhumibol Adulyadej (HM King Rama IX), as expressed in a speech in 1974:

“Economic development must be done step by step. It should begin with the strengthening of our economic foundation, by assuring that the majority of our population has enough to live on ... Once reasonable progress has been achieved, we should then embark on the next steps, by pursuing more advanced levels of economic development.”

This strategy may still provide a lifeline to Thailand, offering another option for social and economic survival amid the COVID-19 pandemic.

Keywords : Sufficiency economy, COVID-19, His Majesty the late King Bhumibol Adulyadej.

โควิด-19 ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคงทางอาหาร

การอุบัติขึ้นของ “ไวรัสโคโรนา” หรือ “โควิด-19 (COVID-19) ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 โดยพบครั้งแรกในนครอู่ฮั่น เมืองหลวงของมณฑลหูเป่ย์ ประเทศจีน องค์การอนามัยโลกได้ประกาศให้การระบาดนี้เป็นภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขระหว่างประเทศในวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2563 และประกาศให้เป็นโรคระบาดทั่วในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2563 ณ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 (World Health Organization, 2020) โดยใช้ชื่อที่เป็นทางการสำหรับใช้เรียกโรคทางเดินหายใจที่เกิดจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ว่า "โควิด-19" (Covid-19) การแพร่ระบาดของโรคทำให้มีผู้ติดเชื้อและเสียชีวิตเป็นจำนวนมากกระจายไปทั่วโลก โดยผู้ที่เสียชีวิตจากโรคมีระยะเวลาตั้งแต่การพัฒนาอาการของโรคโควิด-19 ไปจนถึงแก่ชีวิตนั้นมีช่วงอยู่ระหว่าง 6 ถึง 41 วัน โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 14 วัน การแพร่ระบาดของเชื้อเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วไปทั่วโลกโดย ณ วันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2563 พบว่ามีผู้ติดเชื้อยืนยันแล้วมากกว่า 31 ล้านคน มีผู้เสียชีวิตมากกว่า 9 แสนคน และมีผู้ป่วยแล้วกว่า 21 ล้านคน ขณะที่ในไทยมีผู้ติดเชื้อยืนยันแล้ว 3,516 คน มีผู้เสียชีวิตแล้ว 59 คน มีผู้ป่วยแล้ว 3,353 คน (Sanook, 2563) การกำเนิดขึ้นของโควิด-19 ที่อยู่นอกเหนือการคาดการณ์และแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วโลก นอกจากจะทำให้คนติดเชื้อและตายมากเป็นประวัติการณ์แล้ว ยังส่งผลกระทบอย่างหนักหน่วงต่อทั้งภาคเศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคงทางอาหาร สถานประกอบการหลายแห่งต้องถูกปิด ประชาชนตกงานเป็นจำนวนมาก การกักตุนอาหารและสินค้าอุปโภคบริโภคมีให้เห็นในหลาย ๆ ประเทศ รวมถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการขาดแคลนอาหารก็ทวีความรุนแรงมากขึ้นเช่นกัน

สถิติผู้ติดเชื้อโควิด-19 ทั่วโลก

• อัปเดตล่าสุด : 24 กันยายน 2563 | 11:04 น.

ประเทศ	ติดเชื้อสะสม	เสียชีวิต	หายแล้ว
1. สหรัฐอเมริกา	6,933,548	201,884	2,670,256
2. อินเดีย	5,646,010	90,020	4,587,613
3. บราซิล	4,591,364	138,105	4,046,827
4. รัสเซีย	1,117,487	19,720	920,602
5. โคลอมเบีย	784,268	24,746	662,277
6. เปรู	776,546	31,568	636,489
7. เม็กซิโก	710,049	74,949	601,611
8. สเปน	693,556	31,034	150,376
9. แอฟริกาใต้	665,188	16,206	594,229
10. อาร์เจนตินา	664,799	14,376	525,486
132. ไทย	3,516	59	3,353

ภาพที่ 1 สถานการณ์การติดเชื้อโควิด-19

ที่มา : Sanook, 2563

ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ

การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่กระจายไปอย่างรวดเร็ว ทำให้หลาย ๆ ประเทศรวมถึงประเทศไทย ตัดสินใจประกาศปิดประเทศ (Lock Down) ซึ่งเป็นมาตรการควบคุมจำกัดการเดินทาง รวมถึงการยกเลิกกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ การประกาศปิดห้างสรรพสินค้าและสถานประกอบการหลาย ๆ ประเภท ที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ รวมถึงการให้ทำงานที่บ้านเพื่อเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) ตามนโยบายอยู่บ้านหยุดเชื้อเพื่อชาติ มาตรการดังกล่าวแม้จะส่งผลดีต่อการควบคุมการแพร่ระบาดของโควิด-19 แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ส่งผลกระทบต่อภาคการท่องเที่ยวและภาคการส่งออกให้ลดลงอย่างมาก ซึ่งสุดท้ายได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากเศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาการส่งออกและการท่องเที่ยวเป็นหลักโดยการส่งออกและการท่องเที่ยวคิดเป็นสัดส่วนถึง 67% ของ GDP (Stock Vitamins, 2561) ทำให้นักวิชาการจากหลาย ๆ สำนักออกมาคาดการณ์ว่าภาวะเศรษฐกิจไทย ปีพ.ศ. 2563 จะปรับตัวลดลงเป็นประวัติการณ์ โดยสถาบันต่าง ๆ ได้ประเมินตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจไทยปีพ.ศ. 2563 ไปในทิศทางเดียวกันว่าจะติดลบไม่น้อยกว่า -3 ถึง -10.3% โดยแต่ละสถาบันมีการประเมินจากปัจจัยต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น

ธนาคารโลกมองว่าการพึ่งพาธุรกิจท่องเที่ยวร้อยละ 13-16 จะทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product : GDP) ของไทยติดลบในสถานะเช่นนี้ ยังไม่รวมถึงการบริโภค นำเข้า ส่งออก และการลงทุนภาคเอกชนที่มีแนวโน้มลดต่ำลงเช่นกัน ทำให้ประเมินว่า GDP ไทยปีพ.ศ. 2563 จะอยู่ที่ -3% ด้านกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF ประเมินว่าเมื่อจบปี 2020 เศรษฐกิจในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและตลาดใหม่จะหดตัว 3.0% โดยมีจีนเพียงประเทศเดียวที่เติบโต 1.0% ส่วนประเทศไทย IMF คาดการณ์ว่าเศรษฐกิจจะหดตัวถึง 7.7% ด้วยกัน ส่วนธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) ได้มองภาพรวมของอาเซียน คาดว่าไทยจะเป็นประเทศที่มี GDP ปรับตัวลดลงมากที่สุดในอาเซียน โดยคาดว่า GDP ไทยปีพ.ศ. 2563 จะอยู่ที่ -4.8% และคาดว่าเวียดนามจะโตมากที่สุดที่ 4.8%

ด้านข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) ระบุว่า การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่เข้าสู่ภาวะการระบาดใหญ่ (Pandemic) ส่งผลกระทบรุนแรงต่อเศรษฐกิจประเทศคู่ค้าของไทย นอกจากนี้การแพร่ระบาดของโควิด-19 ก่อให้เกิดปัญหาการชะลอตัวของการผลิตในหลายประเทศ และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยผ่านหลายช่องทาง ดังนั้นจึงคาดการณ์ GDP ไทยปีพ.ศ. 2563 จะอยู่ที่ -8.1% ขณะที่สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือ สภาพัฒน์ ประเมินว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภาวะโควิด-19 ระบาดมากที่สุดในอาเซียน เนื่องจากตัวเลขทั้งการท่องเที่ยวและการส่งออกที่ลดลงอย่างมากเมื่อเทียบกับไตรมาสก่อนหน้า โดยเปิดเผยว่า สาขาที่พิกแรมและบริการด้านอาหารคือ สาขาที่กระทบมากที่สุด ลดลงถึงร้อยละ 24.1 ซึ่งทำให้ประเมินว่า GDP ไทยปีพ.ศ. 2563 จะอยู่ที่ -5.0% ถึง -6.0% ส่วนคณะกรรมการร่วมภาคเอกชน 3 สถาบัน (กกร.) ประเมินว่าจากทิศทางเศรษฐกิจไทยที่ยังมีประเด็นท้าทายอยู่มาก ดังนั้น กกร. จึงได้ปรับลดประมาณการเศรษฐกิจไทยในปีพ.ศ. 2563 ลงมาเป็น -8.0%

ถึง -5.0% (จากเดิม -5.0% ถึง -3.0%) และปรับลดกรอบประมาณการการส่งออกมาเป็น -10.0% ถึง -7.0% (จากเดิม -10.0% ถึง -5.0%) ขณะที่ที่มิวิจัยธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน) มีการปรับการคาดการณ์เศรษฐกิจไทยในปีพ.ศ. 2563 จะหดตัว 10.3% ซึ่งต่ำกว่าช่วงวิกฤตการณ์ทางการเงินในเอเชียในปีพ.ศ. 2541 แต่เศรษฐกิจจะค่อย ๆ ฟื้นตัวและเติบโตที่ 2.9% ในปีพ.ศ. 2564

ตารางที่ 1 การคาดการณ์การเติบโต GDP ไทยปีพ.ศ. 2563 ของสถาบันต่าง ๆ

สถาบัน	การเติบโตของ GDP ปี 2563 เปรียบเทียบกับปี 2562
ธนาคารไทยพาณิชย์	-7.3%
ธนาคารกสิกรไทย	-6.0%
ธนาคารกรุงศรีอยุธยา	-10.3%
ธนาคารแห่งประเทศไทย (BOT)	-8.1%
สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	-5.0% ถึง -6.0%
ธนาคารโลก	-3.0%
ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB)	-4.8%
กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF)	-7.7%
คณะกรรมการร่วมภาคเอกชน 3 สถาบัน (กกร.)	-5.0% ถึง -8.0%

ที่มา : จากการรวบรวม และ workpointTODAY

ผลกระทบต่อสังคมและแรงงาน

โควิด-19 นอกจากจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั่วโลกและเศรษฐกิจไทยแล้ว ยังก่อให้เกิดอุบัติการณ์ความไม่มั่นคงทางแรงงานและทางสังคม ผู้คนเกิดอาการหวาดระแวง กลัวคนแปลกหน้าเกิดการเหยียดเชื้อชาติชาวจีนและชาวเอเชียตะวันออกถึงขั้นขับไล่และทำร้ายร่างกาย การจ้างงานมีน้อยลงและคนว่างงานมีเพิ่มมากขึ้น เกิดการเหลื่อมล้ำทางสังคม ทั้งนี้จากการประเมินผลกระทบของโควิด-19 ของผู้แทนโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ประจำประเทศไทย พบว่าโควิด-19 มีผลกระทบต่อประชากรที่มีความเปราะบางมากที่สุด และยิ่งเน้นย้ำความเหลื่อมล้ำที่มีอยู่ในสังคม (เรอโน เมแยร์, 2563) ขณะที่เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบของโควิด-19 ที่มีต่อตลาดแรงงาน เปรียบเทียบในเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ปีพ.ศ. 2563 กับเดือนเดียวกันของปีพ.ศ. 2562 (year-on-year) ที่ยังไม่มีเหตุการณ์โควิด-19 พบว่าจำนวนผู้ว่างงานในเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 อยู่ระดับประมาณ 6 แสนคน จำนวนผู้ว่างงานในช่วงโควิด-19 ระบาดในปีพ.ศ. 2563 สูงกว่าปีพ.ศ. 2562 ทุกเดือน โดยเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 เพิ่ม 39.85% เดือนมีนาคม พ.ศ. 2563

เพิ่ม 13.0% และเดือนเมษายนการว่างงานสูงถึง 74.8% ซึ่งเป็นเดือนที่มีการระบาดของโควิด-19 เข้ามาในประเทศไทยชัดเจน

ผลกระทบจากการระบาดของโควิด-19 ทำให้แรงงานที่ยังมีงานประจำ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ยังมีรายได้ และกลุ่มที่ไม่มีรายได้ โดยกลุ่มแรกนี้ยังมีจำนวนผันผวนในเดือนมกราคม ถึงเดือนมีนาคม แต่ในเดือนเมษายนมีจำนวนถึง 0.481 ล้านคน หรือเพิ่มขึ้นมากกว่า 451% (YoY) เช่นเดียวกับกลุ่มที่สองที่มีจำนวนสูงกว่ากลุ่มแรกมาก และมีจำนวนอยู่ในระดับ 0.4 ถึง 0.6 ล้านคน แต่ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 ที่มีโควิด-19 ระบาดในประเทศไทยชัดเจน มีการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) และมาตรการล็อกดาวน์ปิดประเทศ มีแรงงานที่มีตำแหน่งประจำแต่ไม่สามารถทำงานได้ถึง 2.42 ล้านคน คิดเป็น 338% (YoY) ซึ่งเป็นตัวเลขที่สูงมาก (ดร.ยงยุทธ แฉล้มวงษ์, ดร. สมชัย จิตสุชน และเกศินี ธารีสังข์, 2563) เมื่อประชาชนว่างงานเพิ่มขึ้น ปัญหาที่ตามมาจากการไม่มีเงิน ขาดรายได้ คือ ปัญหาสังคมและอาชญากรรมจากการฉกชิง วิ่งราว ลักเล็กขโมยน้อย ปล้นจี้ต่าง ๆ ซึ่งจะมีให้เห็นในหลาย ๆ ครั้งๆ ที่เมื่อถูกจับได้แล้วจะอ้างว่าทำไปเพราะตกงานจากพิษโควิด-19

ตารางที่ 2 การเปลี่ยนแปลงในภาพรวมของผลกระทบ โควิด-19 ต่อการมีงานทำ เปรียบเทียบ year-on-year

หน่วย: ล้านคน

สถิติในภาพรวม ปี 2563	มกราคม		กุมภาพันธ์		มีนาคม		เมษายน	
	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%
จำนวนว่างงาน	0.405	4.08	0.419	39.85	0.391	13.07	0.636	74.86
อัตราการว่างงาน	1.07	-	1.09	-	1.03	-	1.71	-
ไม่ทำงาน/มีงานประจำ (ยังมีรายได้)	0.178	185.9	0.032	-5.5	0.046	-50.4	0.481	451.9
ไม่ทำงาน/มีงานประจำ (ไม่มีรายได้)	0.645	21.24	0.424	23.5	0.654	10.6	2.422	338.4
กำลังพลภาคเกษตร	10.23	-4.78	10.51	-0.16	11.28	-5.07	10.64	4.35
กำลังพลนอกภาคเกษตร	26.94	0.75	27.11	-0.34	26.05	0.63	25.58	-5.75
กำลังแรงงานรอฤดูกาล	0.284	-8.82	0.355	49.51	0.489	28.58	0.450	36.39

ที่มา : ดร. ยงยุทธ แฉล้มวงษ์ , ดร. สมชัย จิตสุชน และ เกศินี ธารีสังข์, 2563

ผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร

ก่อนจะมีโควิด-19 โลกมีปัญหาอื่นที่ทำให้คนจำนวนมากเผชิญความไม่มั่นคงทางอาหารอยู่แล้ว ในประเทศยากจนผู้คนอดอยากกันจนเป็นภาวะปกติ ในบางภูมิภาคมีความขัดแย้ง มีสงครามกลางเมือง ซึ่งกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และการเข้าถึงอาหาร และเมื่อโควิด-19 แพร่ระบาดกระจายไปทั่วโลก จึงเป็นการซ้ำเติมให้ปัญหาที่มีอยู่แต่เดิมขยายออกและพัฒนาระดับความยากมากขึ้น เนื่องจากการประกาศล็อกดาวน์ ปิดประเทศ เพื่อควบคุมการระบาดของโรคทำให้การทำงานและการดำเนินธุรกิจบางส่วนหยุดชะงัก

ส่งผลให้เกิดการถดถอยของเศรษฐกิจโลก และส่งผลต่อความสามารถในการเข้าถึงอาหารของประชาชนโดยตรง โดยคนกลุ่มแรกที่เดือดร้อนเรื่องความมั่นคงทางอาหารคือคนที่ขาดรายได้ในช่วงวิกฤตนั้นเอง ในสถานการณ์แบบนี้เสปียงอาหารของประชาชนเป็นเรื่องสำคัญ เพราะค่าใช้จ่ายด้านอาหารมีสัดส่วนมากถึง 35% ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดสำหรับคนทั่วไป และมากกว่า 50% สำหรับคนจนและผู้มีรายได้น้อย (สลิลา มหันต์เชิดชูวงศ์, 2563) ผลกระทบของโควิด-19 ทำให้มีผู้ขาดแคลนอาหารมากยิ่งขึ้น โดยสะท้อนได้จากรายงานวิกฤตการณ์อาหารโลกประจำปีค.ศ. 2020 (Global Report on Food Crises 2020) ของ WFP ที่เผยแพร่ข้อมูลเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 ซึ่งทำการสำรวจในปีค.ศ. 2019 พบว่ามีคน 165 ล้านคนใน 55 ประเทศทั่วโลกที่จะเผชิญความอดอยากหรือเผชิญความไม่มั่นคงทางอาหารอย่างรุนแรงในปีค.ศ. 2020 นี้ และเมื่อสถานการณ์โควิด-19 รุนแรงและกระจายวงกว้างขึ้น จึงได้จัดทำคาดการณ์ใหม่ โดยนำผลกระทบจากโควิด-19 เข้ามาเป็นอีกหนึ่งปัจจัยในการคาดการณ์ พบว่า ในปี 2020 จะมีผู้คนที่เสี่ยงอดอยากขาดแคลนอาหาร เว้นแต่ว่านานาชาติจะสามารถจัดการกับโควิดได้อย่างรวดเร็ว ทำให้ลดผลกระทบลงได้ ทั้งนี้ FAO ระบุว่า หากไม่มีนโยบายที่มีประสิทธิภาพและทันทั่วถึง คนหลายสิบล้านคนทั่วโลก (ไม่นับคนที่อดอยากอยู่แล้ว) มีแนวโน้มจะเข้าสู่การเป็นผู้อดอยาก ซึ่งจำนวนผู้คนที่เผชิญความอดอยากจะผันแปรตามระดับความรุนแรงของการหดตัวทางเศรษฐกิจถ้าการหดตัวอยู่ในระดับต่ำจะกระทบคน 14.4 ล้านคน ถ้าหดตัวระดับกลางจะมีผู้อดอยาก 38.2 ล้านคน แต่ถ้าเศรษฐกิจหดตัวสูงถึง 10% ของจีดีพีของประเทศ ผู้นำเข้าอาหาร 101 ประเทศ จะมีผู้อดอยากมากถึง 80.3 ล้านคน (รุ่งนภา พิมมะศรี, 2563)

สำหรับประเทศไทยที่เป็นประเทศผู้ส่งออกสินค้าเกษตรและอาหารอันดับที่ 15 ของโลก ได้ตุลการค้าสินค้าเกษตรและอาหารปีละกว่า 6 แสนล้านบาท และขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ขำวุ่นน้ำของโลกนั้น ในช่วงสถานการณ์ไม่ปกติจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 สภาพปัญหาความมั่นคงทางอาหารมีตั้งแต่ในช่วงเริ่มต้นที่เกิดการกักตุนอาหารทำให้คนบางส่วนเข้าไม่ถึง ขณะเดียวกันภาวะเศรษฐกิจจากการปิดกิจการหลายแห่งก็ทำให้ผู้คนขาดรายได้ เกิดคนจนเมืองที่ไม่สามารถจ่ายค่าเช่าหรือซื้อหาอาหารได้ และกลายเป็นคนเร่ร่อนที่มีมากขึ้น (ทัศนีย์ วีระกันต์, 2563) และจากการจัดอันดับ Global Food Security Index จัดทำโดย The Economist Intelligence Unit ซึ่งปีพ.ศ. 2562 ประเทศไทยมีคะแนนความมั่นคงทางอาหาร 65.1 จากคะแนนเต็ม 100 คะแนน อยู่ในอันดับที่ 52 จากทั้งหมด 113 ประเทศ ซึ่งอยู่ในอันดับต่ำกว่าจีน (อันดับ 35) ดัชนีนี้พิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ 40 ข้อ ซึ่งจัดแบ่งเป็น 3 หมวดหมู่หลัก คือ ความสามารถในการซื้อหาอาหาร (Affordability) ความพร้อมการมีอาหารเพียงพอ (Availability) และคุณภาพและความปลอดภัย (Quality and Safety) จาก 40 ปัจจัยที่นำมาพิจารณา ไทยยังมีจุดอ่อนที่มีส่วนดึงคะแนนรวมลงมาอยู่ในระดับกลางอยู่ 2 ข้อ ได้แก่ รายจ่ายสาธารณะด้านการวิจัยและพัฒนาการเกษตร ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศต่อประชากร 1 คน (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2563) ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่าไทยดูเหมือนว่าจะเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนามีข้าว แต่จากสายตาชาวโลกแล้วประเทศไทยยังไม่ได้หลุดพ้นจากการเป็นประเทศที่ไม่มีความมั่นคงทางอาหารแต่อย่างใด

เศรษฐกิจพอเพียง หลักการและความมุ่งหมาย

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 พระราชทานพระราชดำริชี้แนะแนวทาง การดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2563)

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2563) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะใช้ได้ในภาวะปกติแล้วยังสามารถนำมาปรับใช้ในสถานการณ์ที่เกิดโควิด-19 ในปัจจุบันได้แก่ (กองบรรณาธิการ, 2563)

1. พอประมาณ คำจำกัดความของคำว่า “พอประมาณ” ไม่ได้สื่อถึงความยากจน การอยู่อย่างลำบาก แต่หมายถึง “ความพอเพียง การประมาณตน และวางแผนทางการเงินที่ดี” ถ้าในสถานการณ์โควิด-19 แบบนี้น่าจะเป็นการพอมีพอใช้ ลด ละ เลิก อะไรที่ไม่จำเป็น หรือประเมินแล้วเป็นสิ่งของฟุ่มเฟือยที่เกินฐานะเกินรายได้ อาทิ การซื้อสินค้าที่ยังไม่จำเป็นทันด่วน ไม่ต้องไปกั๊กหนียืมสิน รวมไปถึงอาจจะทำบัญชีรายรับรายจ่ายของตัวเองในทุกเดือน เพื่อตัดทอนสิ่งที่ไม่จำเป็น และใช้อย่างพอเพียงเพื่อให้เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต

2. มีเหตุมีผล การพอประมาณอาจเป็นตัวตั้งต้นที่ทำได้ยาก แต่จะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเรามีวิธีคิดแบบมีเหตุมีผลควบคู่ไป เช่น มุมมองที่ว่าของมันต้องมีที่เราต้องซื้อในทุกครั้ง ลองคิดต่อความีแล้วสร้างประโยชน์อย่างไรต่อการดำรงชีวิต ใช้แล้วนอกจากสร้างสุขยังสร้างผลลัพธ์ที่ดีต่อการทำงานเพื่อหาเลี้ยงเงินด้วยหรือไม่

หากสอดรับก็ซื้อ ในทางกลับกันหากไม่ได้สร้างประโยชน์อย่างหลากหลายหรือมากพอ ก็ควรพักและหยุดการจับจ่ายใช้สอยไว้ก่อน

3. ภูมิคุ้มกัน ควรลดบทเรียนจากโควิด-19 โดยเฉพาะเริ่มมองถึงการวางแผนระยะยาว อาทิ การมองหาประกันสุขภาพที่ใครหลาย ๆ คนมองข้าม รวมทั้งการซื้อกองทุนเพื่อการออมระยะยาว ซึ่งการออมนี้ถ้าทำได้เป็นอย่างดีไม่ว่าวิกฤตไหนจะเข้ามา การมีเงินออมไว้สามารถก้าวข้ามและแก้ไขในทุกวิกฤตได้อย่างอุ่นใจ

4. สร้างความรู้ มิตินี้คือการมองหาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในการเพิ่มพูนให้กับตัวเอง เพราะวิกฤตโควิด-19 ได้สอนให้เราทำอะไรหลายอย่างที่เราไม่เคยทำ เช่น การทำงานที่บ้าน ฉะนั้น โควิด-19 นี้แหละอาจเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในอนาคต และเราในฐานะพหุสูตก็ควรเปิดโลกทัศน์เพื่อพร้อมรับอยู่เสมอ ที่สำคัญต้องคอยติดตามข่าวสารจากทั่วทุกมุมโลกเพื่อแชร์เรื่องราวที่ต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ใหม่ให้กับสังคม

5. มีคุณธรรม หลังจากการสร้างตัวเองให้เป็นผู้รอดในวิกฤตโควิด-19 ในครั้งนี้ สิ่งหนึ่งที่ยากให้ตระหนักถึง คือ การปรับจากการเป็นผู้รับจากมาตรการต่าง ๆ เป็นผู้ให้ให้กับสังคมบ้าง ในสัดส่วนที่เราไม่เดือดร้อน เช่น การทำความสะอาดบ้านและชุมชน การอาสาตนเป็นผู้ช่วยสังคมในด้านต่าง ๆ การยึดเอาประโยชน์สาธารณะเป็นที่ตั้ง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับวิกฤตโควิด-19

เศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถปรับใช้ได้ทุกระดับและทุกประเทศ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าประเทศใดมีการพึ่งพาตนเองหรือพึ่งพาต่างประเทศมากน้อยแค่ไหน เช่น ประเทศจีนที่มีการเน้นการผลิตภายในประเทศเป็นหลัก การพึ่งตนเองและเหลือก็ส่งออก ทำให้จีนมีดุลการค้าเกินดุลมาตลอด โดยจากสถิติการค้าระหว่างประเทศของจีนในปีค.ศ. 2017 มีมูลค่าการค้ารวม 4.069 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ เพิ่มขึ้นร้อยละ 11.18 มูลค่าการส่งออก 2.2792 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ เพิ่มขึ้นร้อยละ 6.74 ขณะที่มูลค่าการนำเข้า 1.7900 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ เพิ่มขึ้นร้อยละ 17.40 การเน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลักของจีนทำให้ประเทศจีนเมื่อเกิดการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ก็สามารถผ่านพ้นและควบคุมสถานการณ์ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากสามารถผลิตหน้ากากอนามัยเพิ่มได้อย่างรวดเร็ว สร้างโรงพยาบาลภาคสนามขนาดใหญ่ 1,000 เตียงเสร็จภายใน 10 วัน ผลของการพึ่งพาตัวเอง ผลิตทุกอย่างใช้ในประเทศของจีน ทำให้ IMF ประเมินว่าในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและตลาดใหม่ (Emerging Market and Developing countries) ที่สถานการณ์ปัจจุบันค่อนข้างน่าเป็นห่วง เนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีแนวโน้มเอนเอียงไปในกรณีร้ายแรง ซึ่งหลายประเทศมีรายรับน้อยลงกว่ารายจ่าย โดยคาดการณ์ว่าเมื่อจบปีค.ศ. 2020 เศรษฐกิจในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและตลาดใหม่จะหดตัว 3.0% โดยมีเงินเพียงประเทศเดียวที่เติบโต 1.0% สถานการณ์ของจีนที่ดีขึ้นค่อนข้างเร็วตรงกันข้ามกับสหรัฐอเมริกาที่ไม่ได้เน้นการผลิตภายในประเทศเมื่อเกิดวิกฤตการณ์โควิด-19 ทำให้สหรัฐอเมริกาที่มีหน้ากากอนามัย อาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคไม่เพียงพอต่อความต้องการ จึงเป็นประเทศที่มีผู้ติดเชื่อมากที่สุดในโลกเกือบ 7 ล้านคน ขณะที่ภาคเศรษฐกิจก็ถดถอยเป็นอย่างมาก โดยโกลด์แมน แซคส์ (Goldman Sachs)

วณิชธนกิจรายใหญ่ระดับโลก เผยแพร่รายงานฉบับใหม่ โดยปรับลดตัวเลขการคาดการณ์เศรษฐกิจสหรัฐ ปีพ.ศ. 2563 จะซบเซาลง 4.6% ซึ่งต่ำกว่าตัวเลขคาดการณ์เดิมซึ่งอยู่ที่ 4.2% (The Bangkok inside, 2563)

สำหรับประเทศไทย มาตรการในการป้องกันและแก้ไขการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่เกิดขึ้นโดยการหยุดการเคลื่อนไหวของผู้คนในสังคม ซึ่งทำให้เกิดการหยุดการผลิตในหลายธุรกิจ ทำให้ระบบเศรษฐกิจหยุดชะงัก ส่งผลกระทบต่อประชากรในการดำรงชีพและเรื่องอาหารการกิน ผู้คนตกงาน ว่างงาน เกิดปัญหาอดอยาก ขาดรายได้ สร้างบทเรียนใหม่ ๆ และทำให้หลาย ๆ คนได้หันกลับมาวิเคราะห์และมองหาถึงหนทางรอด ซึ่งแนวทางหนึ่งที่ได้มีการพูดถึงในการแก้ปัญหาคือหลักการเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ได้ทรงปูแนวทางเป็นหนทางรอดในทุกวิกฤต เพราะในทุกวิกฤตจะมี “โอกาส” ซึ่งทำให้คนไทยและคนทั้งโลกเริ่มเชื่อมั่นในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้จากคนหนุ่มสาววัยทำงานที่ตกงานและตัดสินใจกลับบ้านพร้อมพัฒนาพลิกฟื้นทำการเกษตรแนวใหม่ตามหลักความพอเพียง เพราะเมื่อโลกเปลี่ยนคนต้องปรับทั้งรูปแบบและการใช้ชีวิตแนวใหม่ (SME ซีซิ่งรวย, 2563) ที่ผ่านมาสำหรับประชาชนที่อยู่ในต่างจังหวัดหรือชนบทมีจำนวนไม่น้อยที่ได้หันมาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติใช้โดยเฉพาะประชากรที่อยู่ในภาคการเกษตร จึงไม่กระทบในเรื่องของการดำรงชีวิตประจำวัน แม้จะขาดแคลนบ้างในเรื่องส่วนประกอบอื่น ๆ แต่เรื่องหลัก ๆ โดยเฉพาะความอยู่ดีของชีวิตไม่กระทบ ดังปรากฏให้เห็นในหลาย ๆ พื้นที่ทั่วประเทศที่ผู้คนโดยส่วนใหญ่ยังมีกินมีใช้ และสามารถแบ่งปันแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันได้อีกด้วย “แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานการณ์ปัจจุบันถือได้ว่าเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับประเทศไทยกับสังคมไทยทุกคนทุกกิจการสามารถน้อมนำไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี ตั้งแต่ระดับครัวเรือนไปจนถึงชุมชนและระดับประเทศ ในยามที่ประเทศมีวิกฤตมีปัญหาอย่างในอดีตก็เคยผ่านมาแล้ว ก็สามารถฝ่าฟันผ่านไปได้จากการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ บางอย่างก็อาจจะต้องใช้เวลาที่สำคัญในการเตรียมตัวสำหรับก้าวต่อไปข้างหน้าของผู้คน สังคม และประเทศชาตินั้น การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จะสามารถเป็นเกราะป้องกันผลกระทบจากสภาวะต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แล้วทุกคนจะยิ้มได้เมื่อภัยมา” (دنุชา สินธวานนท์, 2563)

บทสรุป

ผลของโควิด-19 ที่กระทบไปทั่วโลกอย่างรุนแรง ทำให้การท่องเที่ยวซบเซา การส่งออกทำได้ยากขึ้น บริษัทใหญ่ ๆ หลายแห่งต้องปิดตัว ปรับลดและปลดคนงาน เศรษฐกิจตกต่ำอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน สำหรับประเทศไทยแม้ว่าภาครัฐจะออกมาตรการมาช่วยเหลือเยียวยาหลาย ๆ มาตรการ ไม่ว่าจะเป็นมาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยและคนตกงานจากภาวะโควิด-19 มาตรการช่วยเหลือเกษตรกร มาตรการเยียวยาแรงงานที่ไม่อยู่ในระบบประกันสังคม มาตรการดูแลและเยียวยาผู้ประกอบการ และมาตรการด้านภาษี เป็นต้น แต่มาตรการดังกล่าวเป็นการเยียวยาในระยะสั้น ๆ ส่วนในระยะยาวการที่เราจะอยู่รอดได้ในภาวะโควิด-19 จำเป็นต้องพึ่งพาตัวเองเป็นหลัก ต้องปรับเปลี่ยนวิถีการใช้ชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและ

สังคมในภาวะวิกฤตเช่นนี้ ดังนั้นจึงต้องปรับตัว ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ประหยัด อดออม และหันกลับมาดำรงชีวิตอย่างพอมิ พอกิน ดังพระราชดำริว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง ที่ว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” (๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗)

“...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งทันสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกินพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...” (๔ ธันวาคม ๒๕๑๗)

พระบรมราโชวาทนี้ ทรงเห็นว่าแนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2563) การพึ่งพาตนเองและหันกลับมาใช้ชีวิตอย่างพอมิ พอกิน พอใช้จึงเป็นอีกทางเลือกทางรอดของไทยในภาวะวิกฤตโควิด-19 ที่จะช่วยให้ประชาชนคนไทยดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีรากฐานมั่นคง มีสุขภาพกายที่ดีและสุขภาพใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขอย่างยั่งยืนแท้จริง

เอกสารอ้างอิง/References

- กองบรรณาธิการ. (27 กรกฎาคม 2563). “เศรษฐกิจพอเพียง” ปรัชญาชนตระหนักคิด ช่วงวิกฤต COVID-19. สืบค้นจาก <https://aommoney.com/stories/กองบรรณาธิการ/เศรษฐกิจพอเพียง-ปรัชญาชนตระหนักคิด-ช่วงวิกฤต-covid-19/3187#kd44oxfv30>.
- ดนูชา สีนธวานนท์. (2563). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือกที่เหมาะสมสังคมไทยในทุกวิกฤติ. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2563 จาก <https://siamrath.co.th/n/171049>.
- ทัศนีย์ วีระกันต์. (2563). ปั่นประเด็นร้อนสู่สมัชชาสุขภาพฯ 13 ‘ความมั่นคงทางอาหารในภาวะวิกฤต’. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.nationalhealth.or.th/node/3128>.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2563). ความมั่นคงทางอาหารของไทย นำห่วงหรือไม่ในภาวะที่โลกเสี่ยงขาดแคลน. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.prachachat.net/d-life/news-472768>.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2563). เศรษฐกิจพอเพียง. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.chaipat.or.th/publication/publish-document/sufficiency-economy.html>.

- ยงยุทธ แฉล้มวงษ์, สมชัย จิตสุชน และเกศินี ธารีสังข์. (2563). *ผลกระทบ โควิด-19 ต่อตลาดแรงงานไทย: ข้อมูลเชิงประจักษ์ “TDRI Policy Series on Fighting Covid-19”*. สืบค้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2563 จาก <https://tdri.or.th/issue/covid-19/>.
- รุ่งนภา พิมมะศรี. (2563). *โควิด-19 ซ้ำเติมความไม่มั่นคงทางอาหาร คน 265 ล้านคนเสี่ยงอดอยากในปี*. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.prachachat.net/d-life/news-467756>.
- เรอโน เมแยร์. (2563). *รายงานของยูเอ็นชี้ผลกระทบจากวิกฤตโควิด-19 ส่งผลต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย*. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.unicef.org/thailand/th/press-releases/รายงานของยูเอ็น-ชี้ผลกระทบจากวิกฤตโควิด-19-ส่งผลต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย>.
- สลิลลา มหันต์เชิดชูวงศ์. (2563). *ทำไมเราต้องสู้เพื่อ ‘ความมั่นคงทางอาหาร’ ในเวลาวิกฤตและหลังจากนี้*. สืบค้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2563 จาก <https://www.greenery.org/articles/insight-foodsecurity/>.
- Sanook. (2563). *เกาะติดสถานการณ์/พร้อมวิธีรับมือ Covid-19*. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2563 จาก <https://www.sanook.com/covid-19/>
- SME ชี้ช่องรวย. (2563). *ทางรอดจากโควิด-19 ด้วยปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง”*. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2563 จาก <https://cheechongruay.smartsme.co.th/content/26292>.
- Stock Vitamins. (2561). *สรุป GDP Q4 2561 แบบง่าย ๆ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2561 จาก <https://www.finnomena.com/stockvitamins/gdp-q4-2018/>
- The Bangkok inside. (2563). *เศรษฐกิจสหรัฐย่ำแย่หนัก “โกลแมน แซคส์” ปรับคาดการณ์ทั้งปีหดตัว 4.6%*. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2563 จาก <https://www.thebangkokinsight.com/391125/workpointTODAY>.
- workpointTODAY. (2563). *ทุกสำนักคาดการณ์ เศรษฐกิจไทยปี 63 ติดลบ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2563 จาก <https://workpointtoday.com/gdp-forecast-2563/>.
- World Health Organization. (2020). "Statement on the second meeting of the International Health Regulations Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV)". World Health Organization. 30 January 2020. Retrieved July 30, 2020, from <https://georgia.un.org/en/47774-statement-second-meeting-international-health-regulations-emergency-committee-regarding>.